

ЖИТТЯ і ШКОЛА

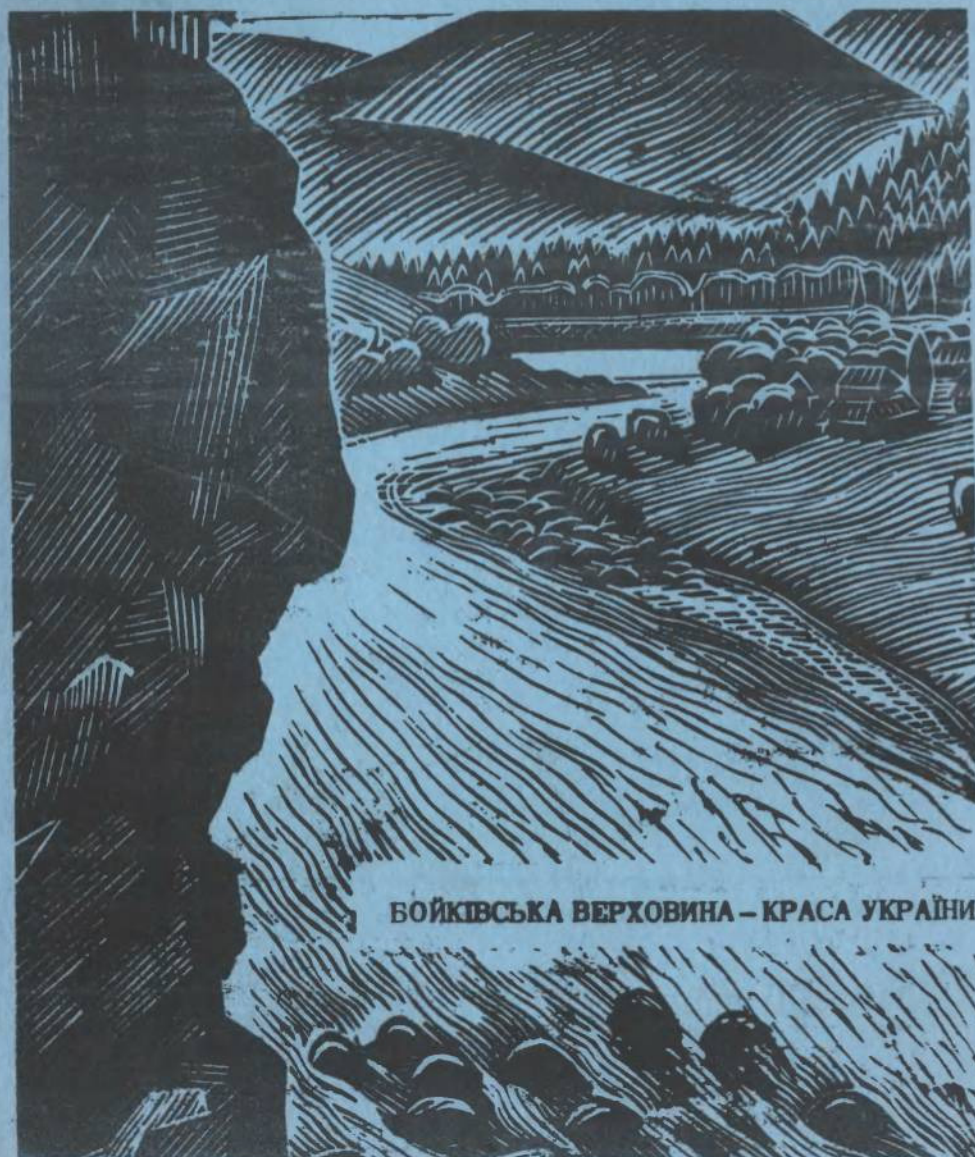

ZHYTTIA I SHKOLA, Ukrainian Cultural and Educational Periodical

Но. 5 (120).

Травень—Червень, 1968

Рік ХІУ.

БОЙКІВСЬКА ВЕРХОВИНА — КРАСА УКРАЇНИ

"Диття і Школа" незалежний орган українського вчительства та батьків у вільному світі. Появляється раз на два місяці. Видавець і редактор
д-р Василь Луців

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ ТА ВИДАВНИЦТВА:

ZHYTTIA I SHKOLA - DR WASYL LUCIW

418 W. Nittany Ave. State College, Pa. 16801.
diasporiana.org.ua

PUBLISHED BY-MONTHLY, EXCEPT JULY-AUGUST.

ЗМІСТ:

Невмиєність найкрада чеснота	1-4
Д-р Д. Липа. Київ вічне місто	5-11
А. Коваль. Українці в Югославії	12-15
Д-р В. Луців. Чи Рембрандт намалював Мазепу...	15
Д-р М. Грушевський. Історія словянських літератур	16-23
Д-р М. Гнатшак. Новий Стефаник	24-27
Д-р В. Луців. Жінка в древній Україні	28-31
Колишні жителі Бойківщини мали зустріч	32

Увага,

з огляду на поспіх в якому видрукувало цей наклад журналу - в ньому є деякі графічні недостатки. Рівнож не надруковано додатку для педагогів - "Учительське Слово" - бо не було грошей на закуп паперу. За це, тим рязом, висилаємо всім передплатникам "Українську Нову Книгу" і прохаємо вислати нам свої зауваги.

ВСІХ, ХТО ЩЕ НЕ ВИРІВНЯВ ПЕРЕДПЛАТИ ПРОХАЄМО НЕГАЙНО ВПЛАТИТИ. МИ ТАКИ БУДЕМО ЗМУШЕНІ ПОДАТИ В ЧЕРГОВОМУ НОМЕРІ СПИСОК ШКІДНИКІВ-ХРОНІЧНИХ НЕПЛАТНИКІВ.

ПЕРЕДПЛАТА ЗА ІНШІЙ РІК ДО ВСІХ КРАЇН СВІТУ ВІНОСИТЬ ЧОТИРИ АМЕРИКАНСЬКІ ДОЛАРИ РІЧНО МІЖНАРОДНИМИ ЧЕКАМИ.

SECOND-CLASS POSTAGE (PENDING) PAID AT STATE COLLEGE, PA.
LIFE AND SCHOOL

Невинність найкраща чеснота

В Італії в малому селі в 1902 році сталась трагічна подія, яка потрясла сумлінням не лише італійського народу, але сумлінням народів цілого світа. В тому селі від удару ножа згинула 12-літня дівчинка Марія Горетті, обороняючи своєю невинністю, яку насильно намагався забрати 17-літний хлопець сусід, сільський робітник. Напасника засуджено на досмертну тюрму. Марія вмираючи, простила напасникові та молила Бога про прощення. Після смерті Марії діялися численні чуда, за її заступництвом на вернувся до Бога її напасник в тюрмі. Задля чисельних чуд, головню для молодих людей, Церква зарядила канонічний процес для її канонізації. Процес тривав майже 50 літ, та увінчався повним успіхом, бо дня 24 червня 1950 р. Папа Пія XII проголосив Марію Горетті Святою, назначаючи її як патронку невинности для молодих дівчат та хлопців. В канонізаційних торжествах взяли участь тисячі народу, між якими були мати Марії та її напасник, якого на бажання Папи Пія XII звільнено з такої нагоди з тюрми. Напасник Марії жиє ще нині, має 82 роки, та покутними ділами і молитвами приготавляє себе до

смерти, в надії, що Бог простить йому його гріх. Зі звідомлень католицької преси знаємо, що тисячі молодих дівчат та хлопців в небезпеках спокус звертаються в молитвах до Марії Горетті, просячи її про поміч та опіку зберегти молоде життя, як найцінніший скарб.

ЗАПОРУКА ВІРНОСТИ

Невинність це найкраща чеснота молодих дівчат та хлопців! Невинність це записка вірности подружж, це записка добрих жінок та матерей, це радість та щастя родин! Невинність це краса дівчат, це тінь Божої Матері в невинних молодих душах, це благословення Боже для людей, для народів, серед яких живуть невинні, несплямлені душі. Невинність це оспівана поетами квітка, символ, сніжнобіла ялія, не сплямлена порохом землі, не діткнена брудними руками злих людей.

Як багато різні добрі чесноти століттями зближали світ та людей до Бога, виховували морально сильні духом народи та родини, нині вони під натиском загального зпсуття та згіршення поволі загигають в практичному житті християн, так і чеснота не-

винности під натиском зіссуття обичаїв, малої віри, занепаду страху Божого, щезає на очах родичів та провідників народів з чисельних душ молодих хлопців та дівчат. Щезає невинність із чисельних душ хлопців та дівчат, забирає зі собою їх встид, ту тінь Божого ока, забирає блиск та усміх отвертих очей. Забирає з дівочих невинних лиць їх червонокровні кольори, забирає їм спокійні сні ночі, а залишає їм страх, тремтіння, руїну молодого життя, і як наслідок втрати невинности, залишає в різних видах гріха нечистоти, як дарунок тяжких терпінь для родин та суспільства, до якого молоді люди належать. Без майже ніякого спротиву, відповідних законів зі сторони урядів, без майже ніякого спротиву публічної opinii, чи навіть самих родичів, як наслідок гріхів нечистоти в застрашаний спосіб поширюються в численних краях нині венеричні недуги, налоги вживання наркотиків та алкоголю, які побуджують непогамовані інстинкти до гріхів нечистоти, множаться останньо дуже чисельно нешлюбні матері, як тягар для родин та загалу суспільства. Непогамована жадоба тілесних пристрастей у молодих людей, виявляє себе в різного рода оргіях, як взору забави студентів середніх та високих шкіл, які з порожніми душами мають колись стати батьками, матер'ями чи провідниками народу. Злочин-

ні продавці жадні гроша, використовуючи "дух часу" підсилюють пристрасті молодих хлопців та дівчат, продаючи їм порнографічну літературу, різні наркотики чи неморальні фільми, ослаблюють їх духово, а молоді люди ставши налогобцями, для здобуття гроша че вагаються поповнювати найгірші злочини, включно з грабунками та вбивствами. Як викізує статистика, то молодими злочинцями стають діти не лише убогих чи розбитих родин, але є між ними також діти добрих високопоставлених інтелігентних родин. Хто є найбільше винуватий за злу поведінку, за молодечі злочини? Всі ті, які з уряду займаються злочинами молодих людей, то є суди чи поліція, всі вони одностайно твердять, що першими причинами злої поведінки чи сповнювання молодими людьми злочинів, є їх родичі! Байдужність родичів, брак відповідальности за життя та діла дітей головне батьками, не потрібні праці матерей, хотіння самих родичів шукати для себе розривок замість стежити і віддати себе доброму виховуванню дітей, це ті перші причини злої поведінки та поповнених злочинів їхніми дітьми, які нині мов та пошесть затроюють публичне життя багатьом суспільствам. Дальшою важною причиною поширювання гріхів нечистоти і упадку моральности серед молоді, є ношення дівчатами та навіть

матер'ями згіршаючих одеж на публічних місцях, які побуджують полові пристрасті молодих хлопців. Діється таке головню тут, де є великий добробут.

ЗЛИЙ ДУХ ЧАСУ

Наші українські діти, наша молодь, живуть, вчаться, пристають та працюють разом з молодими людьми чужих народів, де вони поселилися зі своїми родичами. Злий "дух часу", злі приміри, злі товариства серед яких наша молодь мусить жити, самочинно уділяються, як злі надбання нашим дітям, нашій молоді. З прикрістю приходить ся потвердити, що серед нашої молоді і то нераз в інтелігентних родинах трапляються випадки злої поведінки наших молодих людей, а то поповнені ними злочини крадежі авт, надмірного вживання алькоголю чи спричинювання різних некультурних авантур з нагоди зібрань чи забав. Справи опиняються в судах, сліднують засуди і відбування кар в тюрмах. Справи такі є не лише болочим ударом для родичів, але є вони болочим ударом для цілої нашої спільноти, яка до недавних літ все мала добру опінію в народів і урядів серед яких поселилася. Боліємо, коли бачимо наших дівчат і часом і матерей вбраних в соромницькі одежі, на вулицях міст чи різного рода дівчат, а часом і матерей вбравою дають публичне згіршен-

ня, тяжко ображають Бога та оплюгавлюють традицію рідної землі України, яка все дуже зберігала невинність як красу та моральну вартість наших дівчат та жінок, та перестерігала перед ношенням сороміцьких одеж, які під тисом чужих злих впливів, перед Другою світовою війною, старалися втиснутися в моду одеж нашого жіноцтва. Боліємо, коли спостерігаємо наших молодих хлопців, наших студентів, які з різних нагод, заливають себе повнотою алькоголю, витрачують тяжко зароблений гріш, затрачують гідність власної особи, підпиті поводяться зле, на встид нашому цілому народові. Наші родинні свята, як христини чи вінчання залишають по собі спомини доброї забави від того, яку скількість алькоголю гості випили, і скільки з них були п'яними, як герої доброї забави.

ВИНА РОДИЧІВ

На закуп алькоголю наші люди видають великі суми гроша, тоді коли на різні дуже konieczні народні чи церковні потреби падають тільки центи.

Якщо може хтось буде питати хто є винен за злу поведінку, за молодечі злочини деяких наших молодих людей, треба з притиском відповісти: За злу поведінку, за злочини деяких наших молодих людей в першій мірі є винні наші родичі! Деяким нашим родичам, головню батькам, також бра-

кує почуття відповідальності, бракує відваги в час перестерігати своїх дітей перед злими товариствами, перед ношенням соромницьких одєж дівчатами, а передовсім безкритично припинати від чужих те, що є зле і противиться нашому народному релігійному та моральному життю. Деякі наші родичі не дбають про щоденні молитви, про релігійні практики, про хосенне припинання святих Тайн їхніми дітьми. Одна наша молода мати сказала мені недавно щиро такі слова: Пішлю дітей на вакаційну оселю, бо там їх навчать молитви, чого я не маю часу робити! Через брак доброго релігійного виховання в деяких наших родин, наші діти часто не знають як поводитися в церкві на Богослуженнях, не беруть ніякої участі в Богослуженнях, до церкви приходять без молитовників, як знак, що їх в дома родичі не навчили належного Богочитання! Якщо родичі, наші парафіяльні школи, наші церкви, наші народні молодечі організації не

подбають, як перший їх обов'язок про моральне, релігійне та невинне життя нашої молоді, про їх чисті душі, ми батьки ще за нашого життя будемо свідками таких самих прикрих явищ, які спостерігаємо нині в краях нашого поселення, що через завчасні, необдумані, оперті тільки на жадобі пристрасної любови подружжя наших дітей, вони по кількох літах подружного життя, будуть розходитися в розводах, залишаючи по собі дітей без батьків та матерей, а нашу українську еміграцію заповнять чисельні розведені батьки та матері без імені, без пошани, без будучої долі, як рана, яка ніколи не загоїться в нашому народному життю.

Як дуже корисним є для родичів, та для всіх вихователів молоді, навчити наших дітей і молодь історію життя св. Марії Горетті, і поручити їм вибрати собі її за патронку, за опікунку їхнього молодого життя, і його найціннішого скарбу молодечої невинності.

КИЇВ, ВІЧНЕ МІСТО

III.

Тепер, якраз приходимо до того, що повинно цікавити кожного дослідника української еліти: що ж єднало ті творчі одиниці? Що давало їм розгін, і відчуження керми, і нестрим до будови й керми першої імперії на просторах: Ельба — Урал? Що давало їм віру в боротьбі з сотнями племен і народів довкола, від сетів і литовців аж до уральців і арабів? В чому була вісь духовості Міста?

Мусіла б бути така думка, така синтеза відчуття життя, що заступала б усі покуси відділення, приєднання до чужих вір і звичаїв, покуси вигідного життя серед туранських земель, чи потяг до високих місць у молодих, західніх державах. Мусіло б бути щось, що дозволяло тим людям так легко умирати під прапорами і знаками Києва?

Отже така легка смерть може бути тільки з переконання, що ніде життя не виявляє себе досконаліше, довшеніше. як у культурі і цивілізації Руського Міста.

Зрештою, уміння вмирати за щось своє — цього ще за мало в будові духовості. Духовість Києва мала в собі на початку все зародки чогось, що приневолювало одиниці до, може, найтяжчого, до переборювання себе, до підпорядкування себе якійсь духовій і реальній єрархії. Найамбітніші постаті самохіть ставали шаблями єрархії, бо інакше та єрархія не була б довший час такою міцною. Мусіло бути глибоке і повне відчуження постаті володаря в тих будівничих нової культури. Якийсь ідеал людини стояв перед дивними очима будівничих Києва. Ідеал, тип — такий сильний і так виразний, що вони, живі люди, почували себе тільки функцією, рисою, однією з чинностей тієї Довершеної Людини, а цілий збірний організм Києва, цілу його складну єрархію вважали за найвідповідніший вислів тієї людини.

Що ж стало віссю чинів „гордих молодців” Міста? Що уніфікувало його культуру? Який образ був в серцях тих, що здобували простори від сусідів, що обєднували собою велетенську територію київського володарства? На якому підложжі зріс той ідеал?

Про те свідчать найстаріші пісні і найстаріші документи Києва. Вияв душі Міста звучить у кінцевих словах трактатів князя Ігоря і Святослава з греками в 944. і 971. році. Зобов'язавшись дотримувати договору, київські воїни, всуміш християни й погани, клянуться, що в разі зламання умови: „нехай вони не будуть мати помічї ані від Бога, ані від Перуна”, далі, нехай їхня зброя, мечі й стріли обернуться проти них, а власні щити їх не заслонять, і вкінці найтяжче заляття: „і нехай будемо рабами в цім віці і в будучім”.

Дослідники не звернули уваги на цю подробицю, а однак це здається перша згадка про характер будівничих Києва — оця грізба, може більша від страху перед власною релігією, перед воєнними невдачами, грізба невільництва для них, одвічно і довічно в ільних !

І це препишне і глибоке почуття свободи, волі — лежить в глибині духовости Києва. Вічного Міста, лежить в глибині його великої культури. Тільки при таких відчутті світу можна накладати на себе найбільші обов'язки, ставити завдання матеріяльні і духові, творити і здобувати.

Ця вольність була ще чимсь різним від вольности інших людей. Будівничі Києва знаходили утвердження своєї вибраности у власній релігії. Як погани, вони були внуками сонця — Даждбога; пізніш як християни вони вірили, що треба тільки жити в любові між собою, а „Бог буде в нас і покорить нам наших ворогів”. Здається, що ті воїни, князі і купці, вставши рано, за радою „Поучення Мономаха”, віддавали „ранішню похвалу Богові, а потім сходячому сонцю”, як вільні і вибрані улюбленці вищих сил.

Ченці Києва тільки підносять те почуття вибраности: аджеж відомо, що лампада землі русичів висить перед гробом самого Господа, і в Великодню ніч вогонь з неба сам запалює ту лампаду, а минає при тому лампади від інших, гірших земель світу.

Мабуть ченці ж і взагалі християнство допомогло остаточно зарисувати ідеальну постать людини-володаря. „Поучення Мономаха”, що в ньому сучасні дослідники знаходять відбиття моральних ідеалів іншого великого народу — британців, в простих словах дає нам той образ. Образ людини в „Поученні” — це вислід великої духової культури, це зеніт духовости Києва. Моральність „Поучення” має характер нормативний. Це — зразок і мірило.

Є в тім „Поученні” ціла людина, що кермує власною і чужою долею. Синтеза ідеалу на столітті, синтеза з поганської віри в переможця, і з християнської віри в загально-людське. Є там пристрасні речення про лови, що, як каже історик, „зпродовж багатьох тисячоліть наклали на психіку русичів незмінний вислів” (*Келтулла*). Є й такі слова, що зичливо відкривають усі людські слабості підвладних на війні і в спокою, є слова і про людські слабості самого володаря. А поза всіма цитатами з релігійної літератури і бідканням над короткістю життя людини, — виступає одна думка: будь хоробрий і перемагай життя у всіх його проявах.

Минуло кілька століть. Ті русичі-князи, певні своєї свободи, сильні вірою у власну вибраність і довершеність своїх ідеалів, зробили багато для своєї країни, що стала „відома і сlishима всіми кінцями землі”.

Потім в половині XIII-го століття, коли вже настали гірші часи, роздумує десь на вигнанні киянин, як то в границях „від угорців і до поляків, від чехів і до білорусинів, від білорусинів і до литвинів, від німецьких земель і до карельців, а звідти до Істюга, до

хвилястого моря, а від моря до болгарів, буртасів і черемисів та мордвин — все було покорене Богом християнському народу і великому князю київському". („Слово о погибелі руських земель"). Згадує, як сиділа тоді тихо Литва в своїм болоті, як покірво платили данину народці над Волгою і Окою, як боялись походів Києва німці і угорці, а навіть сам Константинополь платив окуп володареві Києва.

Незвичну красу на землях Києва, в їх озерах, ріках, горах і дібровах знаходить сучасник. Подиву гідне те все, і подиву гідні ті, що панували над тими землями — „князі могутні, бояри шляхетні і премногі достойники". й інші будівничі Міста

Тепер, коли по поході татарів ясно стало, які великі сили стримувала, які гострі суперечності рівноважила самим існуванням імперія Києва, огортає його одне почування, — *подив*.

IV.

Похилилися київські білі корогви з червоними бунчуками, і все слабше тримали свої пурпурові щити оборонці Києва. Як фанфара розпачливої боротьби звучить тодішнє „Слово о полку".

В татарському літописі мурзи Мурата є відомості про рр. 1240 до 1241. Сказано там, що син Джингісхана, Джунджіхан, покоровив край Сигнак, Хорезм, Дешт-Кіпчак, Україну, Крим, Валахію, Трансильванію, Угорщину, Польщу й інші землі. Краї ті передав Джингісхан синові Джунджі-Батиеві, як улус, приділ.

Не так давно, — завдяки тенденціям чужинних істориків, уважали за факт повне спустошення Києва і дооколишніх земель після татарського погрому. Потім київська „пустеля" почала ніби потрохи залюднюватися кольоністами — на думку одних учених (польських) з Польщі, на думку інших — з Галичини й Волині. Ще інші (російські) хочуть відшукати сліди масової міграції киян і взагалі русичів на північний схід, до московських земель.

Тимчасом мандрівець шість-сім років пізніше, по погромі Києва, хоч і віддає у своїх записах пригноблений настрій киян, але одночасно нотує зустрічі з київськими боярами і вельможами та велику кількість купців з Польщі, Візантії, Австрії, Італії і Франції (*Пляно-Карпіні*). „Звернім, нарешті, увагу й на те, — каже історик, — що розславлена руйнація міста не зачіпила ні Печерського монастиря, ні св. Софії з її славнозвісною „Нерушимою стіною", ні багатьох інших церков і монастирів". (*О. Андріяшев*). Взагалі роля Батия в занепаді Києва трохи перебільшена. Аджеж нищення Києва відбувалося, хоч може і в менших розмірах, але й давніше. в 1169. і 1202. рр. „Багато Київ пережив руйнувань, але ту ролю, яку накидували Батиеві, з далеко більшими підставами треба приписати татарським погромам XV. віку — Едігея й „перекопського царя" Менглі-Гірся". (*Ф. Ерист*, Київська архітектура XVII. віку). В 1416. р. Едігей жорстоко спустошив Київщину, спалив Київ та Києво-печерський монастир і „від того часу згубив Київ свою красу" — пише автор Густинського літопису в полов. XVII. віку, а аж в 1482. Менглі-

Гірей остаточно нищить Київ, як місто. В 1493. р. людність Київщини вперше ставить сама опір татарам, але це вже початок нової доби історії України.

Зрештою, якщо б ми прийняли тезу російського історика С. Соловйова, його протиставлення міцноти західного будівельного матеріалу — каменю, і нетривалості руського матеріалу — дерева, то й тоді Київ, а за ним і Новгород чи Псков не різнилися б під тим оглядом від великих міст заходу, тобто мали якусь кількість кам'яних будівель (знаємо про кільканадцять церков у Києві). Знаємо зрештою хоч би й про пожар Лондону в 1212. р., що цілковито спалив це дерев'яне тоді місто.

Річ не в спалених і зруйнованих дільницях. Аджеж Батий нищив три роки Угорщину, але вона відродилась; не менш жорстоко поведився і в Галицько-волинському князівстві, а проте уже по 16—17 роках князь Данило іде в похід на Побожжя і Потетерева, скеровуючись безпосередньо проти татар. Зрештою знаємо про іншу північну країну, що використовувала династичні сварки в орді і виводилась досить легко з-під татар. Також знаємо, що досить швидко по походах Батия орда починає ставитись байдуже до своїх руських провінцій; по смерті хана Бердибека, в 1359. р., і Київ переходить, коли Ольгерд переміг татар, в склад Литовської держави.

О. Андріяшев в своєму „Нарисі історії колонізації київської землі”, роздумуючи над тим, що сталося в Києві по погромі Батия, зазначає: „якби на чолі київської землі стала в цей час така видатна людина, як Данило Галицький, то можна гадати, що міт про повне запустіння її ніколи не існував би”.

Найважливіше в занепаді Києва, Вічного Міста — це зламання духовості його еліти. Не воєнні невдачі, не пожари складів і церков, — лише занепад духа. Не брак людей, лише брак Людей. Як це сталося?

До питання цього підходив ще Костомарів у своїх статтях в „Основі”. Він підкреслює „багатство, люксус і веселе життя” Києва. Туди спливали рікою і данини з цілої велетенської імперії, і користі з торгівлі внутрішньої і зовнішньої. Це змінило передовсім — побут Києва-завойовника на побут Києва-роскішника. До характеристики побуту керівних верств і міського торговельного люду Костомарів притягнув билини з їх яскравими посталями та живою побутовістю, а також легенди народні, легенди з літопису, і окремі твори, як „Моленія Данила”.

Істотою того побуту, центральною подією, віссю забав і втіх — був бенкет. Бенкет, безжурне уживання того, що принесли йому попередні війни, добра адміністрація земель і торгівля з далеким і близьким Півднем та Південним Сходом. Все, що тодішній світ мав найкращого, все було на торговицях Києва, в його ювелірів, в заїздних дворах і публичних домах. Емалії й золотарські коштовності, благовонності й солодкі вина, предивні страви, убори, оздобы і прегарні, продажні жінки.

Зрештою, не лише серед жінок була продажність. „Як взагалі

у кожному торговім місті, де люблять багатство, де своєрідний комфорт ставлять понад усе, — і людина в Києві ставала продажною... При такій свободі і своєвільству, при допливі різнохарактерного люду з близьких і далеких країн — не диво, що від цього стародавнього періоду нашої історії збереглися риси, що вказували б на низький тодішній рівень моральності" (*Костомарів*).

В пам'яті сусідів і самих українців залишилися постаті цих людей бенкету, лицарів уживання життя. Ненажири і пияголови, хвальки й шибайголови, джигуни і бабодури — їх не бракувало серед киян. Джигунство було в пошані, і при столі нахваляється київський дружинник, як гуляв він по-молодецьки від країни до країни, аж заблукав до короля. А там батьки родин, почувши про прибуття київського паливоди, почали замикати свої доньки за тридцять замків, за тридцять ключів. Чурило Пленкович з былина, це — власне той чарівливий модник, чепурун, кружитель жіночих голів, рафінований і зухвалий старокиївський Дон-Жуан, Ловелас.

Що ж до жінок із занепаду Києва, то про їх легководушність і кокетерію згадує ще Даниїл Заточник (коло XIII. ст.). Можливо, що тоді вже з великокняжих палат, з гридниці ішов той деморалізаторський вплив. Київська кокетка причаровує собі коханців і змінює їх одного по одному, як їй підшепче примхливий настрій. До здобуття кохання помагає зводниці не тільки вміння оперувати своїми жіночими привабами, але й таємні відомості, чари, може принесені з далекої Сирії чи Єгипту. Київська Цирцея, Марина Ігнатівна, уміє приворожувати і ласкавим словом і чарами, — обертає людину в звіря, і сама, чарівниця, вміє покинути людський образ, коли того вимагає хвиля.

Саме здобування жінок перестає бути виявом сили, зручності, сильної мужськості, — багатство заступає все. Ось наприклад, з далекої чужини, власною фльоотою прибуває до Києва „хупавий молодець" і хоче здобути Запаву Путятишну, небогу великого князя. Пісня нічого не говорить ані про вроду, ані про сильну руку чужинця, лише вилічує його багатства та багаті подарунки для великого князя і великої княгині, дарунки витончені, де „хитрощі були царгородські, та й мудрості єрусалимські". А серце князівни Запави здобуває чужинець не чинами відваги, навіть не сам здобуває, — його „ятлики, люди роботні", теслі будують князівні багаті тереми, де сипляться червінці і все блищить золотом.

Провідні групи русичів проводять в століттях занепаду моральності Києва боротьбу за трон, як боротьбу передовсім за матеріальні користі, як за символ життєвої вигоди, бенкет. До боротьби тієї людність Міста мабуть відносились, що далі, то байдужіше. Бачимо, як легко наступає зміна князів, як усе легше преторіяни Києва висувують свого кандидата, протиставляють іншому, як усе частіш кличуть на допомогу чужинців. Правда, народ Києва не став рабськи покірний, але за те признавав кожну незаконну владу, коли його приманили матеріальними вигодами"... „Кияни легко приходили

до признання княжої гідності злочинцеві”. (*Костомарів*). Новий великий князь — це був символ нових утїх у київському бенкеті, де все більш затиралась різниця між „мужем київським” і першим ліпшим чужинцем, купцем чи наємним воюком. А однак, ще недавно той муж київський дивився згори на всі народи, що його оточували, і, титулюючи свого зверхника великим князем, звав інших королів європейських тільки князями („*Хождєніє Даниїла*” в пол. XII. ст.).

Київ не впаав у боротьбі з кочовниками — з половцями, чи татарами. Важку війну витримав насамперед його дух лицарськості і жертвенності, нищений звичайною жадібністю, захланністю в уживанні світу. Зріст духової розпусти — ось перший найбільший удар для Вічного Міста. Футра соборині, безділні „камки білохрущатї”, золотOVERХІІ терени, „де музика гремїть”, „їства перемїннїї”, „столовання, почесні столи” все більше заповнюють світогляд людей Києва. Багатство і розкіш не покидає їх і під час воєнних походів: стрїли їх „перевиванї аравитським золотом”, лати і кольчуги їх срібні, або грають золотом, навіть на бойових кораблях замість очей на дзюбі — самоцвіти, а бойова вежа начальника обтягнена важким оксамитом.

Життя в Києві стає символом розкошування, провідні верстви, ці колишні будівничі мілітарної сили Міста, — тепер розкішники. Один з перших польських вождів, хоробрий „Болеслав, прийшовши з поміччю для Святослава, і сам згубив свою переможну мідність, а військо своє знепустив та знесилив... Багатство, розкіш і веселе життя причаїрували кожного, хто лише зміг оселитися серед киян. Цїв столїття після пригоди з Болеславом Хоробрим те саме сталося з його внуком Болеславом Сміливим: „тут поляки забули і про свої жінки в Польщі, і про свої двори, й господарства”. Знаємо, що польська легенда приписує смерть святого Станислава Костки мечеві свого короля за докори, що король, повернувшись із Києва, набрався звичаїв розпусних і примхливих, негідних скромної Польщі. Не дармо ж друга польська легенда оповідає про пощерблення меча — сили польського короля в Києві.

Місто — сибарит, przepишний розкішник, — так дивились на нього сусїди. Так про нього довго ще будуть співати, визволені з-під ярма Русь, „русскіє” смерди на Вологодщині, так буде говорити про нього середньовічний, готицький Захід.

Та от зміцняється наступ кочовничих племен, а „від парм кінської місяць і сонце померкнули”, а „від духу татарського не можна нам хрищенням живим бути”. Київ виступає насупроти. Він може вже не досконалий володар, як у зв. VIII—XI., але ще воїн і організатор. „Пожадливість і порив до насолоди життя, хоч і обнищали моральність, але не знищили в народі воєнничого елемента, не допровадили до такої розпещеності, коли народ стає нездібний і до спільної справи, і до спільної самооборони”.

До самого кінця не забракло Місту гідних оборонців честі і відважних, шанованих навіть ворогом, полководців, як тицький Дмитрій в 1240-му році. Не бракувало військового духа і дружинам

русичів, — ще й тепер „Богородице, Дівнице“, їх пісню під Грунвальдом, співають з певними доповненнями польські війська. Наука військової тактики Києва багато дала сусідам: вчився її Олександр Невський в самому Місті, а (як подають новітні досліді) воєвода-стратег, русич, стосуючи вишкіл Києва, розбив татар під Куликовим полем. Молоді держави, одні коротше (Литва, Польща), другі довше (Молдава до полов. XVII. ст.), треті аж донедавна (Москва) зрималися традицій і навіть мови дипломатії й адміністрації Вічного Міста.

Але те все був лише відступ, а не наступ культури і провідних верств Києва. Бо хоч зісталось багато військових, багато адміністраторів і дипломатів, — але вже не було духа володарів, будівничих, законодавців...

Тому далі то вже історія міста Києва, історія того, як у 1472. році „на Києві князі престаша бити, а вмiсто князей воєводи на-сташа“. Про історію міста Києва, про відродителя його святощів, Петра Могилу, і його політичних опікунів, гетьманів і Війська Запорозького, можна б було ще багато пригадати. Особливо про віки XVII—XVIII. Лише то вже не буде історією Міста, великого своєю культурою, енергією, розмахом, одним словом — характером.

Чужинецька моральність, нижча від київської, навіть в часах занепаду Міста, опановує землі Руського Риму. Опановує північні землі. Пише Герберштайн про Новгород Великий: „народ був тут вельми освічений (h u m a n i t a) і чесний, а тепер став повний зіпсуття, без сумніву заразившись московитською розпусністю, що принесли з собою зайшли сюди московіти“. Про іншу домінію Києва, Псков, нотує „освіченість і м'які звичаї псковитиків змінилися на московитські звичаї, що є під кожним оглядом гірші“.

Будство і сваволя „правицею й лівницею“ нищать західні землі, навіть у центрі над Тетеревом і Богом творяться анархічні групи „людей татарських“, болоховців. Еліта Києва порозбредалася по окраїнах, по князівствах суздальських, литовських, молдавських. Нема голосу, що їх кликав би назад до Міста. Не звав їх до себе великий зміст.

Зміст той вийшов з Києва, як загасло світло Золотих Воріт, так, якби дійсно виніс їх на своїх плечах багатир Михайлик з народньої легенди. Виніс, відігнавши хвилево татарів, але одночасно сповнившись погордою до „малітних киян“. „Кияни-громадо, погана ваша рада!“.

Зісталось лише каміння руїн, земля і люди.

Але ті люди можуть бути й нові. З них можуть вийти знову багатирі Михайлики. Бо як каже народня легенда про істоту багатирів-героїв: „Багатир (усе одно як святий) — його не побачиш... Чи вони, багатирі, вмирають, чи як, а тільки чинять з нас: вийдуть йому літа, то він і проявить себе“.

УКРАЇНЦІ В ЮГОСЛАВІЇ

Югославія — країна багатонаціональна. Серед націй, що її населяють, є й українці.

На югославські землі українці почали переселятися ще понад двісті років тому. Ті з них, що прибули сюди давно (їх нараховується понад 30 тисяч чоловік, живуть у республіці Сербії — автономний край Воеводина), розмовляють мовою, яка помітно відрізняється від говірки тієї місцевості, з якої вони прибули; інші, які переселилися в кінці ХІХ і на початку ХХ ст. (їх понад 10 тисяч чоловік, живуть невеликими групами в Боснії), зберігають у мові діалектні особливості рідної говірки.

Історія переселення українців на землі Югославії така. За Пожаревською угодою 1718 р., після війни з турками Австрія здобула Бачвансько-банатську рівнину і на створеному тут військовому кордоні оселила сербів — утікачів від турків. Проте ці поселенці-сербі не втрималися довго на нових місцях і стали масово емігрувати з Бачки, а на їх місце австрійський уряд почав поселяти угорців, німців, хорватів, словаків та українців з північних комітатів Угорщини. Так, у 1744 р. у залишене сербами село Керестур прибула перша група українських родин з Замплинського комітату; у 1765—1767 рр. з'являються у с. Куцура переселенці з Боршодського, Абауйського та Шариського комітатів.

Протягом ХVІІІ—ХІХ ст. з Карпат, які новоприбулі звать «Горницею», переселялися все нові й нові сім'ї, що осідали в сусідніх з Керестуром селах (у Кулі, Дюрдьовому, Вербасі, Новому Саді). Згодом українські переселенці з'явилися й на території задунайського Срему (населені пункти Шид, Беркасове, Бикич, Міклошевці, Петрівці, Бачинці, Митровиця та ін.).

Українці, що переселилися сюди в другій половині ХІХ ст., головню лемки, щодо мови були асимільовані бачванцями, точніше керестурцями (відзначимо, що між мовою двох найбільших сіл — Керестура і Куцури — існує певна відмінність як у вимові, так і в лексиці).

Переселення селян із Закарпаття, Східної Словаччини і Галичини в Бачку й Срем тривало аж до першої світової війни. Культурні й релігійні зв'язки переселенці підтримували насамперед із своїми рідними землями (учителі й священники вчилися в Ужгороді та Пряшові). Звідси потрапили в Бачку світські й церковні видання, а з ними проникала й панівна на Закарпатті літературна мова того часу («язычіє»). У 2-й половині ХІХ та на початку ХХ ст. налагоджуються більш тісні контакти з Галичиною, зокрема зі Львовом. Із Закарпаття, Східної Словаччини й Галичини народницька інтелігенція кінця ХІХ ст. принесла прагнення писати зрозумілою для народу мовою.

Першу «Граматику бачванско-рускей бешеди» (1923) уклав Г. Костельник (1886—1948) — учений-філософ, філолог, історик, теолог і письменник (його перу належить також перша поема-діалог «З могого валала» (села), написана мовою бачванських українців¹. Завдання цієї мови, сформу-

¹ Бачвансько-сремські українці традиційно звать себе русинами, своєю мовою — «рускою»; визначаючи місце своєї мови серед інших слов'янських, автор шкільної

льовані у «Граматиці», обмежувалися початковою освітою народу. Середню і вищу освіту, на думку Г. Костельника, народ повинен здобувати сербохорватською або українською літературною мовою (до речі, й сама грамика побудована значною мірою на порівнянні бачванського діалекту з українською, польською, словацькою й сербохорватською мовами). Правопис, який прийняв Г. Костельник, — це фонетичний український правопис («желехівка») з однією сербською особливістю: буква *и* позначає звук *і*, що не пом'якшує попереднього приголосного.

Літературна мова бачвансько-сремських українців забезпечує потреби школи, нею друкуються шкільні підручники, дитячий журнал «Піонерська заградка», газета «Руске слово», альманах «Народний календар», а також художні твори, переклади, різні збірники тощо.

Зараз на території Воєводини є п'ять українських шкіл, у яких працює 53 вчителі і навчається 1257 учнів.

Велику культурно-освітню роботу проводить інтелігенція — письменники, вчителі, мовознавці, працівники преси та ін.; активно працюють культурно-освітні товариства; багато молодих русинів вчиться у вищих навчальних закладах країни.

Друкowana продукція, що виходить рідною мовою, спрямована на те, щоб заохотити населення до активного громадського і культурного життя. У підручниках для початкової восьмирічної школи вміщені уривки з творів українських письменників Югославії, твори сербських, хорватських, македонських поетів та письменників, твори класиків інших літератур. У читанці для 6 класу, наприклад, зустрічаємо імена Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, Л. Глібова, М. Гоголя, О. Пушкіна, Л. Толстого, І. Тургенева, М. Горького, Ф. Шіллера, Дж. Лондона та ін.

Про значні здобутки художньої літератури свідчить поява двох антологій — «Антология поезии бачванско-сремских русских писателей» (1963) і «Антология дзевинскей поезии» (1964) та ряду інших видань.

Якою ж вона є, ця «руска бешеда», якими шляхами вона розвивалася і розвивається тепер?

Відомий український учений, фольклорист і етнограф Володимир Гнатюк, дослідивши мову українців Бачки і Пряшівщини, прийшов до висновку, що в основі своїй це один з південно-західних українських діалектів, що побутує на словацько-українському пограниччі і зазнав певних впливів словацької і польської мов.

У сучасній літературній мові бачванців можна відзначити такі риси української мови: 1) наявність *-ри-* (*-ир-*), *-ли-* (*хрибет*, *блиха*, *кирвавиц*, *стиржень*); 2) поряд з типовим для польської мови розвитком давнього сонорного *л* у *-ла-*, *-ло-*, *-лу-* (*длуги*, *длобац*, *слунко*) частіше зустрічаємо

граматики Микола Кочиш пише: «Наша бешеда спада до групи славянских языков. То діалект українскей бешеди котри ма даедни прикмети польскей и словацкей бешеди» (Микола Кочиш, Материнська бешеда, часц І, Нови Сад, 1965).

-ол-, -ов- (*витолковац, волна, полни, колбаса, чолнок, жовти, возк*); 3) перехід *е* в *о* після шиплячих перед наступним приголосним (*чоло, пчала*); 4) перехід старого дифтонга *іе* в *і* (*бида, єміздо, грих, дзілка, рика, ридки*); 5) закінчення -ого, -ому в родовому і давальному відмінках однини прикметників і займенників (*того, нашого, тому, доброму*); 6) нерозрізнення родових форм у називному відмінку множини прикметників та займенників (*добри хлопці, братово дзеци*); 7) українські діалектні риси: а) синкретизм орудного і місцевого відмінків однини (*тим добрим сином, дзецком і у тим добрим сину, дзецку*), б) закінчення -ем, -ім у першій особі однини теперішнього часу (*в'яжем, робим*) та ін.

Наголос постійний, на передостанньому складі, як у східнослов'янських говорах та польській мові (зустрічається і в західноукраїнських говірках).

Проте ряд важливих і поширених рис помітно відрізняє цей діалект від української мови: перехід передньоязичних *т, д* у *ц, дз* перед голосними переднього ряду (*дзекуем, дзіоче, ганьбиц, дзеци*); вимова м'яких *с* і з як *ш, ж*, (*крашнє, шветло, шливац, жима, шніг, жем* — земля).

Значні відмінності є і в граматичній будові. Пор. такі речення: *мою и братово дзеци* — мої і братові діти; *видзел го читац* — бачив, як він читав; *зос тупу шекеру дуб не зваліш* — тупою сокирою дуба не звалиш; *сциснул бим ци руку, лем да ти ту тєраз* — стиснув би тобі руку, якби ти була тут.

Як і в кожній літературній мові, у мові югославських українців повсякчас розвивається і вдосконалюється її лексична система. Збагачується лексика значною мірою шляхом творення нових термінів і слів на базі власних словотворчих можливостей, напр.: *шор* — ряд, порядок; *вишоровац* — вирахувати; *ушориц* — впорядкувати. Зокрема виникає велика кількість нових слів на означення абстрактних понять: *випатрунок* (вигляд), *розпатрунок* (розгляд), *надпатрунок* (нагляд), *препатрунок* (перегляд) та ін. Значну частину термінів запозичено з сербохорватської мови; через цю мову (часто зберігаючи й форму слова) потрапляють і іншомовні слова, напр.: *хумани, філолошки, технички, инспирирац*.

Багато є засвоєних слів і з української літературної мови, напр.: *ришущи, свидоми, свидомосц, засиданє, рижни, нєришущи, обережни, безсовисни, смертельни, змист, висти, взагалі* та ін. (слід пам'ятати, що безпосереднє засвоєння з української літературної мови утруднює, насамперед, фонетична розбіжність: серед фонем бачванського діалекту відсутні м'які приголосні *з, т, д, ц, ч, р* та українське *и*, немає ряду чергувань, нетипове повноголосся та ін.).

Мовні питання постійно перебувають у полі зору широкої громадськості: працівники освіти, наприклад, обговорюють їх на своїх з'їздах, які є одночасно і курсами з питань мови. Останнім часом на цих з'їздах читаються лекції і з української літературної мови, розглядаються питання термінології (зокрема усталено шкільну термінологію), правописні питання (внесено деякі зміни в бік відступу від фонетичних принципів) та ін.

Ось зразок наукової мови із статті О. Тимка у збірнику «Наша півня»: «Сама музична етнографія досц зложена ствар. Крім подполней музич-

ней кваліфікації, тота робота жадає од етнографа, же би познавав добре шницок культурне розвиток цілого народу, не лем його часточки (як наш случай), а у тому томо исте му потрібно знаєти о шницких народних групах його сущедох, зос котрима през дługi вики жне и попри ніх ше розвивалє.

А ось запис розмовної мови бачвансько-сремських українців: «Нешка сом правела торту зос ягодамі. Торта ше праві так. Вежнем осем більчкі і осем лошкі цукру» (Марія Кочиш, 36 років, друкарка, Новий Сад).

Д-р Василь ЛУЦІВ

Чи Рембрандт намалював Мазепу в юному віці?

Принагідно в розмові, маляр-мистець Микола Бідняк клинув здогад, що хто-зна, чи один з малюнків славного голяндського мистця, а саме т. зв. "Польський вершник" (чи не з 1655 р.), може представляти Мазепу в юному віці. Ця смілива думка мене застановила і я роблю з цього певні висновки. Згаданий малюнок показує юнака в двадцять чи двадцять кілька літ, верхи на сивому коні. Вельми цікавий, не голяндський стрій юнака. Шапка з червоним дном, такі ж штани, чоботи та щось в роді жупана. З лівого боку звисає козацька шабля, а проворуч сагайдак зі стрілами. Лівою рукою юнак тримає коня за повіді, а в правій мабуть лук (репродукція не дуже виразна). Щоправда, стрій не зовсім відповідає козацькому чи тогочасному шляхетському, хоча схожість є.

Професор Гарвардського Університету Вільгельм Кеглер пише у своєму тексті до згаданого малюнку так: "...Хто ж тоді цей містерійний юнак? Польський шляхтич, що відвідував Голяндію, як думали в минулому? В навізанні до здогадів, це радше легендарний голяндець, який, можливо, виємігував у часі середньовічних воєн до Польщі, або це — уосіблення півмілітарної повстанчої групи, що в часах Рембрандта воювала на сході Європи з турками (українські козаки? — В. Л.)"

Думку проф. Кеглера можна закінчити сміливіше. Чи була це не сам Мазепа, який і в Голяндії пробував три роки на студіях, визначаючи артилерійську справу, і як син козацького старшини був прекрасним кіннотчиком, отже, мабуть, і тут на дозвіллі, герцоговав на коні, а Рембрандт схопив його на полотно.

Рембрандт помер у 1669 р. — у часі служення Мазепи у гетьмана Дорошенка — тож він уже і з турками воював і вславився своїми героїськими чинами і, мабуть, був добре знаний в Європі, а в тому і в Голяндії.

Відносно назви малюнка "Польський вершник", то це нас не дивує, бо ще й сьогодні багато чужинців чи й самі наші вороги подають відомих українців то "русскімі", то "поляками", та й на студії в Голяндію висладо Мазепу за польські гроші (мабуть із фонду Краківської Академії Б. Новодворського), тож нічого дивного, що Рембрандт міг його назвати "польським вершником". Добре було б, щоб українські історики мистецтва проаналізували цей малюнок та його історію.

ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ЛІТЕРАТУР — ФІКЦІЯ ЧИ НЕОБХІДНИЙ НАУКОВИЙ ПОСТУЛЯТ?

Се цікаве і актуальне питання встало і зворушило знову богатьох і богатьох з приводу виступу молодого польського славіста на сторінках »Le Monde Slave«.*) Венцеслав Ледніцкі, відкриваючи перший курс славістики на новозаснованій кафедрі »слов'янських мов і літератур« в брюсельському університеті, поставив се питання: чи існує спільний ґрунт у слов'янських студій, точніш: що вони мають спільне? І підчеркуючи — може аж занадто сильно — повну реальність завдань і досягнень порівняної слов'янської лінгвістики в реставрації спільної слов'янської мови (le slave commun) та історії розвою з неї поодиноких слов'янських мов, він рішучо протестує, в інтересах наукової об'єктивності, против перенесення тих же методів, змагань і тенденцій на ґрунт історії слов'янських літератур. Він нагадує історію заснування першої слов'янської кафедри — кафедри »слов'янської літератури« в Collège de France в 1840 р., дорученої тоді Міцкевичові, і його курс »слов'янської літератури«; підчеркує безплідність сеї ідеї »слов'янської літератури«; згадує пізніші проби історії слов'янських літератур — від великої праці Пипіна і Спасовича і до новішого курсу проф. Махалія, і приходить до висновку, що ся ідея синтезу слов'янських літератур була ідея хибна. Вона була навіяна політикою панславізму, штучними, надуманими бажаннями вирівняти глибокі диференції історично витворені між слов'янськими народностями, їх культурою, творчістю, спеціально між »двома великими слов'янськими світами«: католицьким і православ-

*) Venceslav Lednicki, Existe-t-il un patrimoine commun d'études Slaves, Le Monde Slave, 1926, décembre, p. 411-431.

МИХАЙЛО SERGIJEVIC HRUSEVSKI (* 1866.), ukrajinski historik i narodni buditelj. Smatraju ga jednim od tvoraca moderne ukrajinske nauke. Budući da za carske Rusije nije mogao djelovati u Rusiji, prešao je u Lavov, gdje je mnogo godina bio na čelu »Товариства імени Шевченка«. Poslije revolucije se vratio u Kijev, gdje je njegovim nastojanjem osnovana Ukrajinska akademija nauka. Pored odlične periodične publikacije »Ukrajina« izdaje Historiju ukrajinske književnosti i Historiju Ukrajine (od njega je njemačko djelo »Geschichte des Ukrainischen [Ruthenischen] Volkes«). U povodu četrdesete godišnjice njegova naučnog rada izdan mu je godine 1928. u počast veliki zbornik.

ним, тим що був в сфері впливів романо-германських, і тим що стояв під впливами Візантії. На погляд автора словянська історія літератур повинна трактувати сю історію не як цілість, але як поставлення поруч себе історій поодиножких словянських літератур.

Одним словом: історія словянських літератур чи історії словянських літератур? *l'histoire des littératures envisagée comme un ensemble, чи une juxtaposition d'études nationales?* (с. 423).

Автор стараючись яко мога виразніш відмежувати науку славістики від усякої політики, рішучо стає на сю останню точку погляду, *juxtaposition*, і в своїх викладах рішучо вирікається синтетичного трактування словянських дисциплін (*enseignement slave synthétique*, с. 431).

Отже *juxtaposition* — як умова наукової об'єктивності, а *synthèse* — як продукт чи покривка політиканства, тенденцій фіктивної солідарності, замаскованого імперіялізму і т. д.

Питання дуже інтересне, і більш ніж коли небудь актуальне під теперішню хвилю, коли упадок феодальних імперій, що тяжили над ріжними частинами словянських народностей одним принесло повну емансипацію і широкі можливості національного будівництва, а інші, що такої можливості повного національного самоозначення при сій перебудові національних відносин не одержали, — з подвоєною силою упоминають ся за свою національну кривду. Культурний світ засіваєть ся катедрами славістики, словянськими інститутами, спеціальними органами присвяченими словянству, і широкі культурні верстви чекають від них роз'яснення, що таке сей Словянський Світ, як він зложив ся, що він собою уявляє під сю хвилю, і чого можна сподіватися від нього в будучности. Чекає не »*юкстапозиції*« розумієть ся, а власне »*сінтезу*« — можливо суцільного, синтетичного представлення ріжних питань з сфер сього словянського мікрокосму. І що ж, чи славісти, покликані на позиції таких компетентних інформаторів справді повинні стати в позиції.

Odi profanum vulgus et arceo — відповісти сим широким верствам, що їх інтереси, їх питання, що вони ставлять славістиці — питання вульгарні і ненаукові, криють під собою політиканство, і славістика не може постачати матеріялу на обґрунтування таких політичних експериментів? Поза лінгвістикою вона не знає ніяких сінтетичних завдань: ні в літературі ні в історії, ні в етнографії ні в історії права? Вона знає тут тільки »*юкстапозицію*«?

Я розумію і шаную психологічні мотиви такого ставлення питання у автора. Він, як сам дає зрозуміти, виріс під вражіннями старих

російсько-польських відносин, памятає, як дискусії про словянську спільноту, Кирила-Мефодія і всякі такі інші шановні річі служили на обґрунтування російського панславізму, що конкретизував ся в звісній фразі найбільшого російського поета про словянські ручаї, що мають неминучо злити ся в «Русскому морі». Я тому розумію, чому він так підозріливо і неприхильно ставить ся до всяких проб форсувати ідею словянської спільности і солідарности, і доходить нарешті до своєї тези: *juxtaposition seulement et pas de synthèse*. Розумію тим більше, що Український нарід ще більше ніж Польський терпів від практичних надуживань в політиці таких міркувань про словянську спільноту, історичні звязки, спільну спадщину минулого — і навіть і нині ще терпить від словянських імперіялістичних гасл, заправлених псевдо-науковими посиланнями на солідарність і спільність. Але — він дізнава сього і від надуживань фактами словянської лінгвістики! Висновки лінгвістичного синтезу, що в противстваленню до історії літератури здаєть ся д. Ледніцкому таким ясним і науково-необхідним, теж бували і досі бувають в руках націонал-політиків зброєю національного імперіялізму на поневолення слабших народностей. «Єдинство Русскаго народа», котрим ущимляли нас Українців, базувалось на лінгвістичних спостереженнях славістів, так само як на історично-літературних й ин. Але не можна mit dem Bade das Kind ausschütten. Наука не відповідає за надуживання її вислідів на практиці, і вона не може відмовляти ся від заняття певними проблемами з огляду на се, що з її висновків хтось може робити ненауковий вжиток. Се річ наукового сумління дослідника — по силі відмежовувати ся від можливого ненаукового використання його наукових висновків, можливо паралізувати таке використання підчеркуванням моментів, які можуть нейтралізувати політиканські надуживання його висновків. Але зрікати ся досліду моментів культурної спільности словянських народів і їх кооперації на полі культурної творчости, тому що се може бути використане для політичних завдань, дослідникам-славістам чи історикам окремих національних літератур — ніяк не годить ся. Мета кожної науки кінець кінцем завжди синтез, і історик словянських літератур не може переставати на *juxtaposition* так само як і всякий инший дослідник. Той не зможе фізично — коли не буде умисно закривати очей на факти...

Сам д. Ледніцкі, протестуючи против синтетичного трактування історії словянських літератур, предметом свого першого курсу бере романтизм в російській і польській літературі. Чи він трактуватиме ці дві теми виключно «юкстапозитивно», і закриє очі на різні мо-

менти стичности і дифузії обох літератур на сім полі? Я не спеціаліст ні в польській ні в російській літературі, але мені самі собою приходять на память такі фрази як глибоке вражінне зроблене в російських (і так саме в українських) кругах ідеями й заняттями Ходаковського, спостереженнями над народньою словянською поезією К. Бродзінського, впливи »сторичних Співів« Немцевіча на поезію Рилєєва, що робила свого часу таке глибоке вражіння і на Україні, і т. д. Була дифузія, було обопільне проникання і проби синтезу. Були і не можуть бути поминені істориком.

В самій своїй статі д. Ледніцкі з приємністю підчеркує впливи польської школи і літератури XVII. в. на московську через українську. Він підносить спільні переживання впливів італійського відродження у Західного Словянства; але я думаю, він памятає, що ці переживання не кінчилися в Дубровнику, Кракові й Празі, а свідом також їх рефлексів в літературі й мистецтві України, Білоруси і Московщини? А переживання реформації? Чи вони так само не дали себе відчутти не тільки в Чехії й Польщі, але так само в Хорватії на Україні, в Білоруси, і знов таки — і в землях Великоруських, звязавши в один круг майже всі словянські краї. Своїми впливами: раніші стадії — віклефізму, гуситизму, чеських братів, і пізніші — лютерства, кальвінізму, анабаптизму, соцініанства?

Перед тим експанзія болгарського народнього християнства, т. зв. богомилства, в своїх розгалуженнях і модифікаціях, чи не пройшла вона теж майже повного кола по землях словянських, безпосередне чи посередне (через посередництво італійських і німецьких сект) — звязавши їх в одно коло?

Так само й епоха християнізації — перекладів Св. Письма, літургичної й агіографічної літератури й обміну ними між словянськими краями, чи вона відкинувши всі перебільшення кирило-методіївства, — московського і чеського словянофільства і т. д. — не лишила нам фактично широкого образу словянської дифузії, що свобідно переходила межі політичних формацій і культурних сфер Візантії й Риму?

В сфері народньої творчости, так як вона розвивала ся на спільних мотивах, винесених ще з правітчини, в перших віках розселення і по розселенню, коли широка міжсловянська дифузія ще була особанво активна й широка, — обопільні запозичення і тем і поетичних форм були дуже живі не тільки в сіх ранніх віках, але й пізніших! Д. Ледніцкі підчеркує своєрідність різних народне-поетичних родів теперішнього словянського репертуару: великоруських билин, українських дум, колядок і щедрівок, сербо-болгарських епічних пісень,

великоруських і польських духовних стихів. Але тут теж саме явище, як і в словянській лінгвістиці: в сучасних мовах словянських племена розійшлися так, що одно другого вже не розуміє — але для лінгвіста се розгалуження одного цілого, які можуть і мусять студіюватися тільки методом порівняння. Историк устної творчости, не вважаючи на зовнішню дивергенцію, теж на кождім кроці знаходить в обрядовій, ліричній й епічній поезії спільні вихідні точки і неустанный обмін мотивами і формами під перехрестними впливами Європи й Азії, традиції античної і християнської, германо-романської, передне-азійської, турецької, індійської і т. д. Сі впливи і запозичення з сфери устної творчости переходять до літератури книжної і навпаки, творячи густу сіть перехрестних впливів і течій міжсловянських і позасловянських. Дальматинські перерібки лицарських романів, які так глибоко вриваються в саму гущину східне-словянського життя, що принесений з Дубровницьких країв *Vuovo d'Ancona* досі зістається одним з найбільш популярних героїв народньої великоруської літератури, і поруч них народні співаки носії героїчного полуднево-словянського епосу, що стають типовою фігурою польського й українського життя XVI. в. оспіваного Є. Морштиним:

Przy nim Serbin żałośny długi smyczek wlecze
leb skrzywiwszy po polciu, a rywulę siecze,
graiąc im starodubskie dumy — jak przed laty
Turków bili Polacy a mężne Horwaty.

А вихованець нової болгарської школи Пахомій Льоготет, реформатор московської агіографії XV. в. популяризує в новій літературній формі, дані болгарським відродженням, різні теми — побожні і героїчні — на ґрунті книжнім.

Ні, словянський літературний світ се не механічна »жстапозиція« відокремлених, ізольованих національних літератур. Се коли не цілість, то система, тісно позязана між собою неустанным обміном і певною кооперацією — непляною, несвідомою, але органічно увязаною співпрацею національних культур, які не журять ся можливими висновками, що можуть бути колись і кимсь зроблені з їх запозичень, а жадібно шукають того, що могло б їх збагатити новими переживаннями і емоціями. »Беруть своє скрізь де його находять« — в руках приятних і суголосних, а так само в ворожих і неприятельських, в свідомости того, що кожде таке запозичення, звідки б воно не йшло, кінець кінцем підіймає власню динаміку, даючи імпульс власній творчости, що неминучо дає новий синтез свого дотеперіш-

нього добутку з новим запозиченням, і под. Я знаю, що єсть круги, які досить не радо констатують у себе наявність запозичень: се треба сказати і про польських дослідників літератури, які не радо признають впливи східне-словянські, візантійської культури. На се вплинули різні політичні переживання, і упередження, що запозичення свідчать про пасивність, слабість народнього життя. Але поперше — се хибний погляд: історики культури можуть посвідчити, що запозичення не являється свідоцтвом пасивности, а підвищеної активности. Культура не приймає пасивно впливи — вона бере їх, бере те, для чого у неї є вже підготовлений ґрунт і потреба, і самостійно переробляє, даючи, як я сказав, новий синтез свого дотеперішнього доробку з новими, запозиченими мотивами, формами, ідеями і т. д. Се одно; друге — ігнорування фактів, хоч би неприємних в даних умовах, різними словянськими культурами, народностями і областями, робить неповними, бідними і недостаточними ті *études nationales* котрих «юкстапозицією» рекомендує вдоволитися д. Ледніцкі. Се правда, розуміють ся, що досліди над сею міжсловянською культурою і літературною дифузією далеко тяжші і складніші ніж над лінгвістикою, але ніяк не годить ся робити тут *Not eine Tugend* і вважати завдання літературного синтезу не науковим, через се тільки, що вони являються занадто складними і трудними.

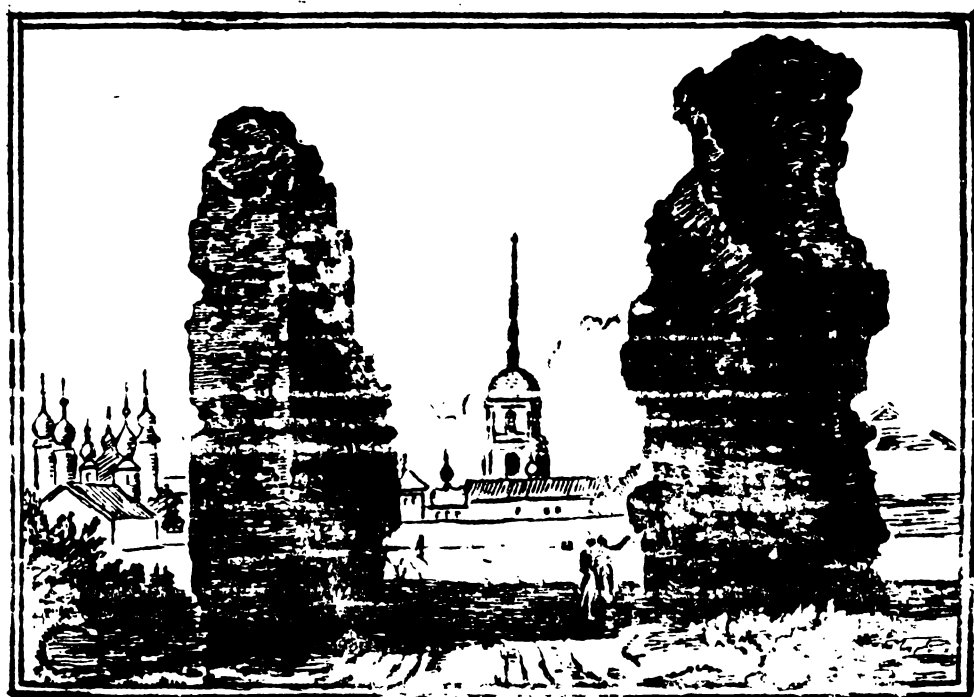
Спеціально межі тих «двох великих словянських світів», західнього і східнього, підчеркнені д. Ледніцким, далеко не являють ся такими різкими і непереможними, як то здаєть ся прихильникам сього погляду. У автора «Росія, Болгарія і Сербія творять першу групу, найбільш віддалену від історичної Європи — найменш європейську — що спинила ся на порозі духового життя (*vie morale*) Європи, як казав Леруа Болъе. Польща, Чехи і Західне-полудневі Словяне творять світ західній — хоч він і не представляє ніякої внутрішньої одности, ніякої одностайности ані характера ані культури» (с. 429). В тім що автор називає по старій памяті «Росією» так само західні частини: Україна, Білорусь і Старий Новгород стояли під дуже сильним впливом Західної Європи, що і служили посередниками, що передавали західне-європейські впливи на Московщину і в євразійські області східне-словянської експанзії. Перед нами ніяк не два світи, розділені глибоким і широким океаном, а скоршу дві сторони одного континенту, офарблені в різні кольори, з широкою смугою посередині, де сі два офарблення зливають ся и дають різні посередні нюанси, що посиляють від себе такі посередні розгалуження направо і наліво, в різних напрямках, і різних епохах, свобідно переступаючи

етнографічні й політичні межі. Ї історик культури, історик літератури, мистецтва й т. д. менше інтересуєть ся сими культурними, ідеологічними хвилями, що переливають ся через національні й державні границі, ніж тим життям, що розвиваєть ся в отсих національних і політичних границях.

Коли для історика культури цілком реальним поняттям являєть ся історія людської культури, не вважаючи на безконечну мінливість людських рас, географічних, економічних і т. д. умов їх життя. Коли для історика мистецтва, техніки і т. д. ся історія зовсім не зводить ся «до юстапозиції» окремих країв і народів на сім полю. Коли культурна історія Європи або історія європейських літератур, як би вона не викладала ся — за певними культурними течіями, чи за окремими країнами й народами, також являєть ся не юстапозицією сих країв і народів, а історією їх кооперації на літературнім чи культурнім полі. — Тим більше се треба сказати про Словянський світ, далеко щільніш зв'язаний між собою зв'язками сусідства, ближчим спорідненням своїх мов, переживаннями пра-словянської доби й епохи розселення, культурними набутками зачерпненими з спільних джерел і передаваними з рук до рук, та ріжними спільними історичними переживаннями. Занадто багато спільного було тут і єсть, аби можна було се поменшити, навіть відкидаючи як найостріше всі перебільшення романтичного чи політичного панславізму. Поруч студіювання окремих словянських країв і народів — їх історії, культури, літератури, мистецтва, мови, зістаєть ся ще занадто багато спільного — не тільки в мові, але так само в словесній і плястичній творчості, ідеології, праві, і т. д., що треба мати на увазі не тільки для сторонніх кругів, яких інтересує Словянство як цілість більше, ніж його окремі галузі, — але і самим дослідникам сих окремих галузів, в інтересах поглиблення і всесторонности представлення життя сих окремих словянських країв і племен. Що в досліді сих між-словянських спільностей і взаємин досі зроблено мало, в порівнянні з успіхами порівняної лінгвістики, се зовсім не може бути аргументом — як у д. Ледніцкого — против їх досліду, як чогось нерéalного, фіктивного, навіяного політикою і т. д. Навпаки, се повинно покликати до більш інтенсивних дослідів в сім напрямі, і без сумніву — се лежить в обов'язку і тих словянських катедр, інститутів і т. д., що засновують ся по ріжних несловянських краях для популяризації відомостей про Словянство в цілости. Від сього ті що обсаджують сі катедри, інститути і т. д., ніяк не повинні відпекувати ся, нібито від якоїсь ненаукової вимоги.

Се завдання трудно, воно вимагає об'єктивності і такту, і самостійної наукової праці більш ніж популяризація вислідів поодиноких »національних студій«. В його здійсненні повинні сим популяризаторам славістики як цілості з усею енергією допомагати ті дослідники, які працюють над історією (в широкому розумінні) окремих частин Словянства. Але ні сі, ні ті не можуть заперечити потреби дослідження того, що об'єднувало і зв'язувало ці окремі частини, зв'язками змінними, непостійними, нерівномірними, але все таки реальними і в наслідках своїх не зникомими, — і дійсно надавало і досі ще надає Словянству поняття цілості, не вважаючи на ті відміни, суперечності і антагонізми, що його тепер ділять — але хто зна чи так будуть ділити вічно!...

Київ, 1. V. 1927.

ЗОЛОТІ ВОРОТА В КИЄВІ.

Новий Стефаник.

Намалював поет грізну картину — і затих. Ріжно пояснювали різні люди оцю мовчанку. Напр., Данько пояснює це тим, що муза автора все сумна була. Що не виходив ніколи поза границі «края скарги». А, «атмосфера стану погибаючих не дає потрібних умов для нормального й тривкого розвитку мистецького хисту». Тому талант Стефаника занидів — тому Стефаник для літератури вмер. (Данько: *Край скороби*. «Укр. Житть» 1913, ст. 65).

Та вийшло інакше: Стефаник таки не загинув. Він просто тільки змучився. Ввірвалось щось у душі і затремтіла рука, що з такою рівновагою виводила на папері найстрашніші малюнки нужди, горя і жаху. Не стало сили — втомлена душа заплакала. Поет перестав писати. Хто пише так, як Стефаник, потребує страшного напруження духових сил. А довго те напруження тривати не може. Треба спочити. Інтуїція говорила з покійного Євшана, коли він ще в 1910 р. прирівняв творчий процес у Стефаника до вулкану, що викидає ляву почувань, аж доки не ослабне — а потім набирає нових сил, щоб з часом вибухнути знову. (М. Євшан: *Під прапором мистецтва*. І, стор. 108, Київ, 1910). Дійсність потвердила думку Євшана: вулкан набрав сили і потекла знов гаряча лява. Можемо вітати по більш як десяти роках *нового Стефаника*. Безпосереднім товчком до пробудження поета була світова війна з своїм жахом та своєю «красою» — війна, що кинула жмути нових вражіннь.

Знаємо ще дуже мало з того, що витворив Стефаник у цьому новому періоді: новелі «*Марія*» («Кривавого року», Віден. ілюстр. альманах, ред. Я. Весоловський. Відень 1917, ст. 28—41), «*Вона — земля*» (ЛНВ 1922, т. 76, ст. 6—8); «*Сини*» (ЛНВ 1922, т. 78, ст. 3—7). Надруковане ще оповідання «*Діточа пригода*» в календарі черновецької «Бесіди» за р. 1917, але мені воно неприсутнє. Крім цих нових річей у Стефаника має бути чимало інших, з яких набралася б ціла нова збірка, але чомусь він їх не пускає між люде.

«*Марія*» — образок з галицького села підчас побуту в нім царських військ. Стара Марія вислала на війну двох своїх синів, а третього, найменшого, Москалі забрали. Сидить тепер покинута й споминає, як колись було. Заїжджають до неї козаки — вони Українці: своїми піснями нагадують їй часи, коли сини ще дома були, рідні пісні співали.

Можна сміло сказати, що це перше слово Стефаника по довгих літах — слово невдачне. Читаєш і не віриш, що це «правдивий» Стефаник. Здається, не помилюсь, коли скажу, що оповідання це написане не тому, що автор його мусів написати, а тому, що автор хотів щось написати (може спеціально для того альманаху?). Оповідання

розтягнене, не по-стефаниківськи многословне, й велика його частина — це читальняна «освідомлююча» фраза:

«А на вакації зіздилися товариші П синів з усіх усюдів, хата начеб ширшала, двором робилася. Співали, розмовляли, читали книжки ласкаві до простого народа, і нарід коло них прилип, коло них цияв, збирався їх розумом добувати мужицьке право, що панци, з давен-давня закопали в палатах».

І так без кінця. Часом ця манера так захоплює автора, що він забуває про психологічну вірність, необхідну для мистця — і стара селянка виступає проти салдатів з такими словами:

«А хтож ви є? Що за одні? Відкіля приходите? Жидам позволяєте тримати свою віру й письмо, а наше всьо касуєте...» і т. д.

Є і в цьому оповіданні перлини, що без них ніякий Стефаник неможливий — але вони тонуть у подібних до наведених, дуже правдивих, та дуже немистецьких фразах. Атмосфера віденського українського патріотизму зажадала й від Стефаника жертви.

Зате як у новий світ входимо, коли перечитаємо його обидва оповідання з 1922 р. Тут наш старий Стефаник у повній своїй силі.

Перші дні війни в 1914 р., плач, крик, паніка, переполох і втеча з рідної хати перед фантастичним Москалем, що

«іде і сонце залягає. І Хіна і Сибір та дикий нарід з цілого світа; старих ріжуть, молоді жінки гвартують та цияки відрубують, а малі діти ведуть у колію та розкидають по пустих землях...»

Це реальний підклад оповідання «Вона — земля». Данило з цілою ріднею втікає і по дорозі ночують у Семена. В ночі, за чаркою горілки, Семен перемовляє Данила, щоби вертав «на свою мяконьку землю», де його «буде Бог благословити і на шибениці». На трьох сторінках ясно начеркнені два контрастуючі характери: своєрідний сільський філософ-раціоналіст Семен і чутливий, безкритичний Данило. Ціле оповідання просякнене ідеєю сили землі, що не пускає від себе хлібороба. Ниви не дозволяють Данилові їхати далі, він звертає ковані вози до схід сонця, бо в нього ті ниви, «як вівці добре годовані, чорні та кучеряві». Оповідання залишає глибоке враження — та мотив це у творчості Стефаника не новий. Це мотив, на який він вже давно писав, а тепер лиш приклав його до нових обставин. І тут можна б авторові до певної міри закинути ослаблення поетичної інвенції, — тим більше, що бурхливі часи, з яких тему взято, принесли повинь все нових і цікавих подій, а з них автор вибрав як-раз таку, яку вже давніше обробляв.

Вкінці найкраща з нових річей Стефаника — «Сини». Тема вже з цілком інших часів: українсько-польська війна в Галичині. Оповідання — це власне монольоґ старого Максима, що втратив

двох синів у війні з Поляками — спомини його про кращі часи. У цьому монолозі автор дав таку майстерну картину психології українського селянина, що певно ніхто ще в нашій літературі не відтворив душі нашого «дядька» в такій стислій і чудовій формі. Цю картину можна хіба рівняти з психологічним малюнком, поданим у старшому оповіданні Стефаника — «Май».

Вражає схожість ситуації в «Синах» та в розбираному вже оповіданні «Марія». Обидва оповідання — це спомини про втрачених на війні синів. Щоби показати, як близько до себе підходять поодинокі епізоди обох оповідань, наведу одну коротку паралелю.

«Марія»:

«А як настала війна, то оба старші зараз зачали збиратися — а й найменший не хотів лишитися. Лагодила їх цілу ніч у дорогу, затикала кулаками рот, аби їх не побудяти. А як начало світати, на зорях, як побачила їх, що сплять спокійно, то і сама заспокоїлася. Сіла біля них в головах, гляділа на них тихенько від зорі до сходу сонця і — в той час посивіла. Вранці чоловік як побачив, то сказав: — твоя голова їх вівчпта, нехай же тепер і сивіє».

«Сини»:

«— Добре, каже, тату, підемо оба. — Так як це стара вчула, то я зараз вийшов, що смерть обвилася коло неї білим рантухом. Я подався до порога, чув, що її очі віпали і покотилися як мертве каміння по землі. Так мені здавалось, але світло на її чолі вже погасло... — А рано вони оба виходили, а стара сперлася на ворота та не говорила, але так вдалека дивилася, як з неба. А як я їх скидав на колії, том казав: Андрію, Іване, влад не йдіт, за мене пам'ятайте, бо я сам, ваша мама на воротах умерла...»

Вже з цього бачимо, що «Сини» — власне нова, справді мистецька редакція «Марії». І середовище і подробиці змінено, цілий епізод із «закордонними братами» і читальняним патріотизмом відкинуто. — але основа оповідання лишилась та сама, лишилось одне: вірний, глибокий малюнок батьківської душі, що сумує за втраченими на війні синами, притім не якоїсь абстрактної, а душі хлібороба українського.

Коли приглянемося ближче до основного мотиву оповідання — до журби батьків, що втратили синів у війську, — то знов мусимо констатувати, що Стефаник вернув до старої своєї улюбленої теми й тільки прибрав її в нову, воєнну одежу. В оповіданнях «Виводили з села» та «Стратився» автор дав картину трагедії родичів, що висилають сина у військо ще перед війною. У «Синах» маємо те саме, тільки загострене жахом правдивої війни. І як між «Камінним хрестом» та «Вона-земля», так і між обома наведеними оповіданнями й «Синами» можна при близнім розгляді знайти аналогії навіть у деталях, а не тільки в головній думці.

Естетична, формальна сторона обох останніх воєнних оповідань потребує окремого розбору. Що вона досконала, про це мо-

жуть посвідчити навіть ті скупі цитати, які я тут подав для інших цілей.

Ще одну характеристичну рису треба зазначити в обох останніх працях Стефаніка: у них до певної міри теж відбилась те, що так характеристичне для цілої повоєнної літератури всіх народів — нахил до свого рода містицизму. У Стефаніка цей нахил, який в інших авторів воєнних романів чи оповідань прибрав більших розмірів, проявився в мінімальній мірі, але все-таки проявився. Та сила землі, що ще в «Камінному хресті» не пускала господаря з рідного села, набирає в оповіданню «Вона-земля» ще гострішого, вже містичного, надприроднього характеру. Рідна хата так міцно тримає жінку Данила, що вона, як опустила цю хату, зараз же заніміла:

«Бадю Даниле, не дивуйте. Вона лишила слова свої на вікнах, та на золотих образах в своїй хаті, то вони як пташечки б'ють си по порожній хаті, як сироти. Молитви щебечуть по вуглах, а баба без них німа буде...»

А потім — чудотворне, таємне оздоровлення німої баби, коли вона почула, що вертають до дому. У «Синах» — відношення старого до природи, його ширі слова до чорної ниви, його розмови з Богом та святими з чудовим закінченням:

«А ти, Мати Божа, будь моїм газдинею: ти з своїм сином по середині, а коло тебе Андрій та Іван по боках... Ти дала сина одного, а я двох».

Кажу: це лише натяки, ще дуже неподібні до виразного містицизму і більш схожі на натуралістичний, ще трохи примітивний світогляд нашого селянина. Та в кожному разі вони є — і не знати, чи дальший їх розвиток (але в міру) не придав би ще більшого чару дальшим оповіданням Стефаніка.

СЛОВО ДЛЯ МОЛОДИХ

Читайте Шевченка, там отворена вам ціла пройма, історія і душа українського народу. Там є найкращі скарби українського народу. Там для всіх мільйонів українського народу велика книга мудрости, книга любови до України.

Читайте його слово, щоб з вас були люди найтвердіші. Веріть його з собою скрізь.

З Шевченка набирайте кариости, відшукуйте квіти краси, а будете кращі і зблизитесь до сходу нашого сонця, і всі ми опинимось у великій себерижній великій Україні!

Василь Стефанік

Жінка в древній Україні

У нас і досі немає повної і вичерпної монографії про жіноцтво України, а вже як найменше відомо нам про жінок з поганських часів. Визначаючи історію України доводилось студіювати різні — наші і чужі — джерела, а при цьому роблені деякі нотатки, що й послужили темою цієї коротенької розповіді. Мова тут йде про ті часи коли то "люди були поганями, приносили жертви озерам, колодязям та дібровам".¹⁾ Та не в одних літописях читаємо такі слова про ті часи. Це саме сказано в "Церковному Уставі Володимира", в "Правилах митрополита Йоана, чорноризцеві Яковові", в розповіді Козьми Празького про чехів тощо.

Як бачимо природа в поганських часах відігравала велику роль. Людина була зжита з природою більше як в пізніших, християнських часах. Тут вона не тільки поклонялась силам природи як найвищим божествам але й проводила важливіші і вирішні моменти свого життя. Літописець розказуючи про деякі племена, котрі довше зберегли поганство, заявляє, що "...вони сходились поміж селами на ігрища, на танці і на всякі бісовські забави і тут же викрадали собі жінок, з котрою хто домовивсь. Деревляни схоплювали дівчат біля води".²⁾

Подібні описи стрічаємо в Козьми Празького і у балтійських слов'ян — як розказує Гельмольд та другі літописці слов'ян. Ці всі описи підтверджують, що викрадання дівчат біля води було чимось в роді подружнього шлюбу. Як бачимо в розповіді Козьми Празького то в ті часи, в часах ігрищ бували випадки, що мущина міг викрасти чужу жінку і не соромно було бачити власну дружину, що жила з іншим. Цей звичай довго зберігся у простолюдді, навіть після прийняття християнської релігії на Русі-Україні. Манах Яків розказував митрополитові, що: "...у простолюдді не буває церковних шлюбів але вінчаються тільки бояре і князі, простіж беруть собі дружин з танцями, музикою і плесканням".³⁾

Історики подають, що Домбрувка, дружина польського короля Мешка I була його восьмою дружиною і намовила його прийняти християнство, щоб тільки законно закріпити свій шлюб. Щоправда після її смерті Мешко I бере собі за жінку монахиню Оду і навіть не бере з нею церковного шлюбу.⁴⁾

Церква рішуче боролась із многоженством і св. Оттон в посланії до Поморян писав, що вони не придержують вірності одній дружині. Наш літописець розказує, що князь Ярополк маючи шлюбну дружину із Візантії сватає Рогніду.⁵⁾

Князь Володимир Великий до хрищення теж мав п'ять жінок і вісімсот наліжниць.⁶⁾

Зрозуміло, що в часі многоженства бували часті розводи та супружжя між близькими кривними. Князь Володимир по смерті брата Ярополка жениться з його вдовою. Церква строго виступала проти многоженства і розводів. У правилах митрополита Йоана сказано, що якщо же-

няться двоюрідні брат і сестра то мусять розійтись, що йнакше підлягають виключенню з церкви. Польський король Болеслав Хоробрий, як каже Дітмар, вперше одруживсь із дочкою марграфа Рігдага, опісля кинув її і женився із угоркою та мав з нею сина, потім жениться із слов'янкою Кунільдою. Після смерти Кунільди жениться з дочкою марграфа Еккігарда але тепер церква не видає йому шлюбу. За якийсь час, прибувши в Київ, Болеслав бере собі в наложниці Предиславу, сестру Ярослава Мудрого, забуваючи за свою дружину Оду.⁷⁾

Щоб мати "законну" дружину, у поган був звичай, що дівчину приводжено до молодого. Літописець розказує про це як то Володимир сватав Рогніду. Він звернувся до її батька зі словами: "хочу взяти твою дочку собі за дружину", та Рогніда була заручена з Ярополком і "все же время хотяху Рогніди вести за Ярополка".⁸⁾

Весілля у поган відбувались дуже гучно. Манах Яків розказує, що там виводжено танки і грали музики на трубах, і гуслях. Мед був головним а може й обрядовим весільним напоєм у наших прапредків, про що стверджує переказ про Ольгу й деревлян, тобто обманюючи князя Мала, вона веліла йому приготувати меди і гостину.

Придане молодій завжди було залежне від заможности батьків. Якщо не було синів то дочка забирала в наслідство увесь батьківський маєток. Крім цього муж, по шлюбі, давав своїй дружині для забезпечення на життя, певне придане, котре називалось, так як і досі зветься на Бойківщині "віно".

Аналізуючи сказане, бачимо, що доля жінки за часів поганства в Україні була незавидною. Муж був паном і володарем. Він міг брати більше жінок, одних кидав а з другими жив. Особливе якщо був заможний і походив зі знаті та був добре матеріально забезпечений то міг собі дозволити на удержання більше жінок чи наложниць, як теж кидати нелюбих а брати тих, що були йому до вподоби. Відносно дітей то діти від усіх жінок мали однакові права. Щойно християнська церква поклала кінець тим беззаконням і устійнено церковні шлюби та зліквідовано многоженство, розводи чи супружжя близької родини.

Домашнє хазяйство повністю лежало на плечах жінок. В оповіданні нашого літописця про обложення Білгороду печенігами сказано, що жінки наварили кисілю і наповнили ними криниці, а печеніги здивовані багатствами України, відступили від облоги. В іншому місці літопису наведено слова Рогніди, котра сказала Володимирові, як він сватався: "не хочу роззувати рабського сина". Це підтверджує, що обов'язком жінок було взувати і роззувати мужа, що було ознакою покори і послуху.

Про вірність, навіть посмертну, своїм мужам бачимо з різних описів, в тому й чужинецьких. Кожній знає, що княгиня Ольга зістала вірна своєму мужеві навіть після його смерті. Німецький архієпископ св. Боніфацій, дорікаючи англійському королеві Етельредові за грішне життя, ставить у примір слов'ян: "У них муж і жена дуже ревно зберігають взаємну любов і жінка по смерті чоловіка сама себе убиває, відмовляючись від життя, і йде на спалення разом з помершим чоловіком."⁹⁾

Чубаті русичі були ласі на дівочу красу. Святослав оженив свого сина Ярополка з полонянкою гречанкою тільки заради її краси.

Про красу наших дівчат розказує багато літописів. Жінки української землі любили багаті наряди й дорогоцінності, бо як стверджують описи, а теж сучасні нам археологічні розкопи було різнородних, дорогоцінних жіночих прикрас. Вже попередньо сказано, що мужі виділювали своїм жінкам певні мастності чи інші забезпечення для жінок. Місто Вишгород належало княгині Ользі, Святослав Завойовник дав своїй дружині Матуші село Будятино. Володимир віддав Рогніді з дітьми місцевість над Либедю, де повстало село Предиславино, а опісля віддав їй місто Ізяслав.

Дітей виховувала і ростила мати. Батько був зайнятий ловами, війнами, політикою тощо а виховання і вигодування дітей завжди було на матірній голові. Зрозуміло, що діти й любили більше матерів, про що підтверджує такий факт, що як Володимир зловив Рогніду при намірі убити його хотів її покарати смертю, то син взяв меч і став у її обороні. На раді бояри сказали: "та вже не вбивай її ради дитяти, але дай їй батьківське віно, хай живе там зі сином."¹⁰) Нарід завжди брав матір в оборону, про що підтверджує літописне оповідання про Святослава Завойовника. Святослав пішов походом на болгар і збудував столицю в Переяславі, а в той час печеніги, чи не за намовою Візантії обступили Київ. Кисвяни передали князеві через свого післанця: "Ти княже чужої землі шукаєш, про чужу дбаєш а свої відрікся. Печеніги трохи що не захопили в полон твоєї матері і дітей, якщо не вернешся та не оборониш нас то знову візьмуть; невже ж тобі не жалко ані старої матері ані діток?"¹¹) Князь мусів покоритись волі народу і вернувся у Київ.

Матері надмірно любили своїх дітей але й кари не жаліли. Літописець Нестор дає чи не найкращий опис тогочасної матері, розказуючи про матір св. Теодозія Печерського. Вона сердита за те, що син пішов з дому тримала його два дні під замком, наложивши на ноги кайдани, щоб він не втік знову. Вкінці пожалівши сина, стала його умовляти, щоб більше не йшов. Часто то молила його то біла, кажучи, що робить це з надмірної любови. Як же син знову пішов у схимники мати плакала за ним як за помершим. Вона скрізь за ним ходила, а вкінці знайшла і зі сльозами благала, щоб вернувся додому, а як це не могло то криком вимагала звороту сина. Як же син прийшов до ньої і вона побачила його страдницьке лице розридалась і сказала — роби синку що добре для спасіння твоєї душі, але я хочу залишитись біля тебе до смерти. Вона вкінці постриглась у черниці і поступила до одного з київських монастирів.

Після смерти батька, мати завідувала всім мастком, а то й державою — як от княгиня Ольга — чи мати св. Теодосія, котра залишившись вдовою рядила усім майном. Так же було і з Анною Русинкою, дочкою Ярослава Мудрого — французькою королевою чи з дочкою князя Ростислава Чернігівського — Кунігундою — королевою чеською.

Жінки древньої України не тільки виховували дітей, завідували хозяйством чи рядили державою але, як пишуть численні літописці — свої і чужі — ходили разом з мужами в похід на війну, спільно боролись і гинули.¹²)

Чеські хроніки зберегли розповіді про повстання чеських дівчат амазонок, котрі займались воєнним ремеслом.¹⁾)

Про шляхетність і вірність древне-української жінки прекрасно оспі-вус Всеволод Просович у "Слові о Ігоревім Полку", докладніше в урив-ку плач Ярославни. Жінок героїнь як у нас так і в других слов'янських народів теж було в ті часи немало. Вистарчить згадати княгиню Ольгу, Любушу в чехіз, Ванду в поляків та інших.

Крім поданого жінці приписувано надприродні чари. У балтійських слов'ян на острові Ругії були жінки жрекині. У нас і досі нарід вірить у чарівниць та відьом.

Це тільки кілька доривчо кинених думок про жінку української землі в поганських часах, котрі не вичерпують теми але кидають на цю справу дещо світла і може бути ця справа зацікавить майбутнього до-слідника, котрий напише на цю тему відповідну монографію. Питання дуже цікаве і варте того щоб його ґрунтовно вивчити і наświetлити.

1) "Полное собрание русских летописей." Летопись Нестора т. 7, ст. 263.

2) Ібідем, т. I, ст. 6.

3) Русские достопамятности, т. I, ст. 89.

4) Хроніка Дітмара.

5) "Полное собрание русских летописей", т. I, ст. 32.

6) Ібідем, ст. 34.

7) Хроніка Дітмара.

8) "Полное собрание русских летописей", т. I, ст. 32.

9) Ербен. Регеста дипломатика Богеме ет Мораве, т. I, ст. 2.

10) "Полное собрание русских летописей", т. I, ст. 27.

11) Ібідем, ст. 28.

12) Стріттер. Меморе популярум, т. 2, ст. 72.

13) Хроніка Козме чи в Далемільова Хроніка.

ІЗ ШКІЛЬНОГО ГУМОРУ:

Поет описує нам природу, що простягнулася у підніжжя гори.

На господарці вистарчає один кінь, але як приходять тяжчі роботи, як от звоження снопів із поля, то господар сприяє коня зі сусідом.

Нерон певно боявся духів, бо не любив темноти й казав запалити Рим.

Заяць має чотири ноги. Задні довші, а передні коротші й як летить то скаче.

**УСІ ЗАЛЕГЛОСТІ ТА БІЖУЧІ ВПЛАТИ НА ЖУРНАЛ "ЖИТ-
ТЯ І ШКОЛА" ПРОСИМО ВИСИЛАТИ ТІЛЬКИ НА АДРЕСУ:**

418 W. Nittany Ave. State College, Pa. 16801

Колишні мешканці Бойківщини мали зустріч

ФІЛЯДЕЛЬФІЯ, Па. — В суботу і неділю, 25 та 26 травня ц. р., відбулися тут наради і Зустріч б. мешканців зах. Бойківщини. Від год. 4-ої до 7-ої в суоту та від 10-ої до 1-ої в неділю на нарадах ширшої Бойківської ради, в склад якої входять члени Об'єднаного Комітету, Ред. Колегія та Мужів Довіря, вирішено цілу низку важливих справ, між іншими приступити до друку літературного збірника „Бойківщини“ вже на канікулах цього року під начальною редакцією д-ра Василя Луцьва та інтенсивно збирати матеріали до видань дальших історичних та інших збірників і альманахів. Д-р Василь Луцьв дав показ численної бібліографічної вистави про Бойківщину, в якій були показані навіть рідкісні видання про це верховинне плем'я.

Постановлено видавати кварталник „Бойківщина“ в поширеному обемі, якого чергове число появиться в липні під ред. проф. О. Бережницького. На днях вийдуть з друку картки з бойківською ношею. Нарадами проводили по черзі о. Ст. Дашо та мгр. М. Утриско.

В суботу вечором, при участі понад 160 учасників, відбулася в салі УСО „Тризуб“ Зустріч, яку відкрив молитвою голова Комітету о. Ст. Дашо, виголошуючи гарно обдумане слово про вклад Бойків в національну скарбницю. Вечором, з великим знанням та легким дотепом, проводила п. Осипа і рабовенська, представляючи по черзі всіх промовців та виконавців програми. Програму започаткувала п-і Лада Прокоп деклямацією „Наша вітчизнонько“ Солов'я Бойківщини Ізидора Пасічинського. Сольо на бандурі виконав Володимир Юркевич, актор Роман Тимчук передав два бойківські нарис „Гостина в полонині“ і „Екзекутор“ власного пера. П-і Іванна

Гілевич виступила з веселим монологом „Пані Юзичинська має слово“. Справжньою атракцією вечора були виступи акторів Юлії і Володимира Шашаровських, які по-мистецьки виконали сцену з В. Стефаніка „Побожна“ та гарно спрацьовані побутові пісні з Бойківщини відспівані п. Ю. Шашаровською при акомпаніаменті проф. Ліди Бульби. П-ні Ірина Кметик дала показ бойківської носі з Лопушанки Лех. Турчанського повіту, модельками були Л. Кметик і О. Траска. Приявні оплескували цю гарну і практичну носу. На салі була влаштована виставка з показом церков на Бойківщині, носі, писанок та численних знімок із різногранного життя на Бойківщині.

В неділю, 26 травня ц. р., в гондині з рано в церкві Христа Царя о. Ст. Дашо відслужив Св. Літургію на інтенцію всіх земляків з Бойківщини із гарною проповідд'ю.

418 W. Nuttany Ave.
State College, Pa. 16801
USA

MEDICUS PHARMACY

Мрр. ОМЕЛАН ХАБУРСЬКИЙ і Мрр. ОРЕСТ ДЖУЛИНСЬКИЙ

312 Bathurst St.

EM 8-4936

Toronto, Ont.

ONTARIO MEAT PRODUCTS & GROCERY

783 Queen St. West

Toronto, Ont.

EM 4-7720

157 Rensselaire Ave.

Tel.: 525-4648

584 Annette St.

Toronto, Ont.

Tel.: RO 3-4162

ANNE PHOTO STUDIO

Власник: Б. ТРАЧ

845 Queen Street W.

Tel. Bus.: EM 8-3147

Res.: RO 6-6373

СВЯТОСЛАВ ФРОЛЯК

АДВОКАТ І НОТАР

80 Richmond St. West

EM 3-2585

Toronto Ont.

R. CHOLKAN & CO. LIMITED

REALTORS AND INSURANCE AGENTS

527 Bloor St. W. (near Bathurst St.) — LE 2-4404 — Toronto, Ont.

2232 Bloor St. W. (near Runnymede Rd.) — RO 7-5456, Toronto, Ont.

UKRAINIAN ART

CERAMIC STUDIO

EM 3-1686

—

861 Queen St. W.

—

Toronto, Ont.

FIRCHUK'S FABRICS

670 Queen St. West

EM 4-5036

Toronto 3, Ont.

ROYCE RADIO & FURNITURE CO.

1529 Dupont St.

Toronto, Ont.

Tel.: LE 5-0175

SLAVIA LIBRARY — 418 W. NITTANY AVE., STATE COLLEGE, PA., 16801.

Повідомляємо громадянство Канади й Америки, що ми купуємо чи замінюємо українські та інші слов'янські книжки й журнали видані до війни. Платимо найвищі ціни! Купуємо чи замінюємо як поодинокі книжки так і цілі бібліотеки, потрібні для українознавчих студій та американських і канадійських бібліотек.

Recheater Furniture Co.

Власники: М. ГЕРУС і Н. ДЕЙНЕГА

423 College St.

Toronto, Ont.

Tel. EM 4-1434

ALBERTA FUEL LTD.

278 Bathurst St.

EM 2-3224

TORONTO, ONT.

УКРАЇНСЬКА КРЕДИТОВА СПІЛКА В ТОРОНТІ

Ukrainian Toronto Credit Union Ltd.

Центр: 297 College St.

Tel.: WA 2-1408

Shoes — Novelty — Gifts Centre

ORBIT

460 Bloor St. W. — LE 6-8200

434 Queen St. W. — EM 6-4572

J. CARDINAL & SON

366 Bathurst St.

Toronto, Ont.

EM 8-8655

42 Annette Street

Toronto 9, Ont.

Tel.: 762-8141

FUTURE BAKERY

739 Queen St. West

Tel.: EM 8-4235

STYLETEX

УКРАЇНСЬКА ФІРМА ТЕКСТИЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ

555 Queen St. W.

EM 6-3375

Toronto, Ont.

Власник: Семен МЕДИЦЬКИЙ

ALPHA FURNITURE CO.

735 Queen St. W.

EM 3-9637

Toronto, Ont.